

1992; Тихий В. П., Панов М. І. Злочин, його види та стадії: науково-практичний коментар. К., 2007.

М. І. Панов.

ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З РИЗИКОМ – одна з обставин, що виключає злочинність діяння у крим. праві. Ст. 42 КК встановлює положення, за яким не є злочином діяння (дія або бездіяльність), що заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч. 1).

Ризикованою визнається діяльність особи, яка вимушена вчиняти ризиковані дії з метою досягнення суспільно корисних цілей. Загальновизнаним є те, що в її основі лежить творчість, тобто така діяльність, у результаті якої створюються нові продукти та яка пов'язана з необхідністю визначення та урахування вірогідності заподіяння певної шкоди сусп. чи приватним інтересам.

Згідно зі ст. 42 КК ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти у цій обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обгрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам (ч. 2).

Підставою для вчинення ризикованого діяння є його виправданість, що визначається 3-ма елементами, які лише у своїй єдності виправдують вчинення особою діяння, пов'язаного з ризиком:

– наявністю об'єктивної ситуації, що свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної

мети – в одних випадках така ситуація може виражатися в наявності небезпеки (напр., загроза життю хворого при лікарському ризику; загроза захоплення території супротивником при військ. ризику й ін.), а в ін. – може свідчити про необхідність одержання, напр., нових знань (при дослідницькому ризику) або недопущення великих збитків чи одержання значної вигоди (при госп. ризику) тощо;

– неможливістю досягнення цієї мети неризикованим діянням – напр., якщо ситуація потребує порятунку життя хворого, недопущення госп. збитків, одержання майнової вигоди і т. п., то звернення до ризикованого діяння можливе лише за відсутності ін., неризикованих засобів досягнення зазначених цілей. Якщо буде встановлено, що особа, яка учинила ризиковане діяння, мала реальну можливість (і вона це усвідомлювала) досягти поставленої мети неризикованими діями, але вона цією можливістю не скористалася і заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вона підлягає відповідальності за цю шкоду на заг. підставах;

– вжиття особою заходів для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам, які залежать від характеру ризикованої дії (бездіяльності), сфери його поширення, реальних можливостей суб'єкта тощо (напр., підготовка та інструктаж обслуговуючого персоналу при дослідницькому ризику, виготовлення або установка необхідного устаткування, орг-ція охорони тощо). Ці заходи повинні бути достатніми (з погляду суб'єкта) для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам.

За наявності підстави – виправданості – суб'єкт має право вчинити діяння, пов'язане з ризиком, яке характеризується низкою ознак, що визначають:

– значну сусп. користь як мету діяння (запобігання техногенній аварії, одержання нових знань, порятунок хворого тощо). Хоча значимість сусп. користі є поняттям емпіричним, вона повинна бути високою та співрозмірною зі шкодою, що заподіюється об'єкту крим.-прав. охорони;

– об'єктом заподіяння шкоди при ризикованому діянні є правоохоронювані інтереси особи (життя, здоров'я, власність тощо), сусп. інтереси (громад. безпека, громад. порядок, безпека руху транспорту тощо) або інтереси д-ви (недоторканність держ. кордонів, збереження держ. таємниці, авторитет влади, порядок управління тощо);

– характерною ознакою дій (бездіяльності), пов'язаних з ризиком, є те, що їх вчинення завжди таїть у собі можливість заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, проте ступінь такої можливості при виправданому ризику в будь-якому випадку не повинен досягати неминучості заподіяння шкоди. Це діяння також має форм. ознаки якогось злочину, передбаченого КК (нанесення тілесних ушкоджень, залишення в небезпеці, знищення або пошкодження майна, розголошення держ. таємниці, порушення вимог пожежної безпеки тощо);

– своєчасність ризикованого діяння полягає в тому, що воно повинно бути вчинене лише протягом часу існування його підстави (виправданості ризику). Якщо ця підстава ще не виникнула або, навпаки, уже минула, то за вчинення

ризикованого діяння, що спричинило заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, особа підлягає відповідальності на заг. засадах;

– межі заподіяння шкоди при вчиненні діяння, пов'язаного з ризиком, у КК не передбачені. Тобто будь-яка шкода, що заподіяна при виправданому ризику, повинна визнаватися правомірною. Цим пояснюється той факт, що КК не передбачає й відповідальності за перевищення меж заподіяння шкоди при виправданому ризику. Якщо встановлено, що наявна була підстава для вчинення ризикованого діяння (його виправданість), то поставлення в небезпеку будь-яких правоохоронюваних інтересів або фактичне спричинення їм будь-якої шкоди повинно визнаватися правомірним діянням.

Відповідно до ч. 3 ст. 42 КК ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя ін. людей або загрозу екол. катастрофи чи ін. надзв. подій. Тим самим закон допускає ситуації, коли особа своїми діями може створювати загрозу для свого життя, але не допускає, щоб така загроза завідомо була створена для життя ін. людей.

Загроза екол. катастрофи – це можливість настання незворотних негативних змін у навколишньому природ. середовищі, спроможних призвести до неможливості проживання нас. і ведення госп. діяльності на певній території.

Загроза надзв. події – це можливість аварії, катастрофи, поширення епідемії, епізоотії, епіфітотії, великої пожежі, засобів ураження тощо, що можуть призвести до загибелі людей або великих матеріальних втрат.

Лит.: Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма // Вісник Академії правових наук України, 2003, №2–3; Анчукова М. В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння. Х., 2006; Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014, №1 (2).

Ю. В. Баулін.

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ПРИ НЕЗАКІНЧЕНОМУ ЗЛОЧИНІ – остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ч. 1 ст. 17 КК). Ознаками Д. в. п. н. з. є: а) остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин; б) відмова від злочину за волею самої особи; в) наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця. Остаточне припинення готування до злочину або замаху на злочин означає повну (цілковиту) відмову від доведення злочину до кінця, тобто дійсну і безповоротну відмову особи від вчинення задуманого нею злочину і відсутність наміру його продовжити. Перерва у вчиненні злочину, його зупинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють Д. в. п. н. з., бо не припиняються загроза, небезпека заподіяння шкоди охоронюваному крим. законом об'єкту. Напр., злодій, який усвідомлює, що лише з великими зусиллями зможе відкрити сейф з грішми тим інструментом, який у нього є, і призупиняє розпочатий злочин, щоб принести ін. інструмент, не може бути визнаний особою,

яка добровільно відмовилася від крадіжки. Лише остаточне припинення доведення злочину до кінця свідчить про добровільну відмову від вчинення злочину. Не є Д. в. п. н. з. і відмова від повторення посягання після закінченого замаху на злочин, оскільки винний зробив усе, що він вважав за необхідне для вчинення злочину, але з незалежних від нього причин злочин не було доведено до кінця і, зокрема, не настали суспільно небезпеч. наслідки в злочинах з матеріальним складом. Напр., немає добровільної відмови від доведення злочину до кінця при відмові винного від спроби повторного пострілу в потерпілого у зв'язку з осічкою чи промахом, і винний підлягає крим. відповідальності за замах на вбивство. Тут уже перший постріл становить закінчений замах на вбивство, тому Д. в. п. н. з. повністю виключається. Відмова від повторення замаху може бути врахована тільки при призначенні покарання. Про зміст недоведення злочину до кінця з власної (своєї) волі особи свідчить не тільки назва самої відмови (добра воля), а й текст ст. 15 КК, де замах на злочин визначається як діяння, яке не було доведено до кінця з причин, що не залежали від винного. З цих же причин не доводиться до кінця злочин і при вчиненні готування до нього. При Д. в. п. н. з. особа свідомо, зі своєї волі, за власним бажанням припиняє злочин. посягання, не доводить його до кінця. Тут залежно від ступеня реалізації злочин. наміру має місце або бездіяльність такої особи, зокрема утримання від подальших дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину, або відвернення настання злочин. наслідків. Ініціатива Д. в. п. н. з.